

Barbara Judkowiak, *Franciszka Urszula Radziwiłłowa – w poszukiwaniu własnego głosu. Propozycje interpretacyjne, dokumentacyjne i edytorskie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2013, s. 448.

Międzynarodowe kontakty oraz towarzysząca im wymiana opinii i poglądów napędzają rozwój szeroko rozumianej dyscypliny naukowej, jaką jest filologia słowiańska, często zamknięta w skupionych na sobie środowiskach instytutów slawistycznych. Autorka książki *Franciszka Urszula Radziwiłłowa – w poszukiwaniu własnego głosu. Propozycje interpretacyjne, dokumentacyjne i edytorskie*, polonistka z Zakładu Literatury Staropolskiej i Oświecenia Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, przyznaje, że za impuls do powrotu do badań nad twórczością Franciszki Urszuli Radziwiłłowej posłużyły jej dociekania literaturoznawców białoruskich, a także zamówienie amerykańskie z kręgu od lat zajmującego się historycznymi *woman studies* i edytorsko uzupełniającego luki w wiedzy nad kobietami, które zaczęły uprawiać literaturę w epoce wczesnonowożytnej. Dzięki owym inspiracjom powstała bardzo ważna publikacja naukowa na temat utworów osiemnastowiecznej poetki i dramatopisarki z Nieświeża.

Przez dłuższy czas w literaturoznawstwie polskim z pokolenia na pokolenie przekazywano utarte przekonanie, iż „prace niewieściej prostoty” nie są warte pilniejszej uwagi badaczy. Barbara Judkowiak podchodzi krytycznie do tego stanowiska, co znalazło wyraz zarówno w jej wcześniejszych pracach (*Słowo inscenizowane. O Franciszce Urszuli Radziwiłłowej – poetce*, Poznań 1992 oraz szereg artykułów), jak i w niniejszej książce. Słusznie zauważywszy, iż „dzieje się tak dlatego, że drobne utwory poetyckie Radziwiłłowej w ogromnej większości nie ujrzały prasy drukarskiej” (s. 32), zdecydowała się przygotować wydanie, o którym mowa, a które częściowo chociaż nadrabia braki i zaniedbania polskiego edytorstwa.

Książka składa się z dwóch części podstawowych: pierwsza poświęcona została Radziwiłłowej – poetce, druga zaś Radziwiłłowej – dramatopisarce. Ten układ rodzajowy pokrywa się z rekonstruowaną chronologią twórczości księżnej, w której poezje różnego rodzaju poprzedzają intensywną pracę pisarską dla teatru. Całości dopełniają wstęp, zakończenie i aneks zawierający tabele z zestawieniem tytułów dramatów oraz z uporządkowanym wykazem utworów poetyckich księżnej, wybrana bibliografia, pokaźny indeks osób (ważny dla środowiska nieświeskich aktorów i współpracowników księżnej, nad których biografiami warto może i z uwagi na znaczenie edukacyjne epizodu dworsko-teatralnego poprowadzić badania źródłowe) oraz streszczenie w języku angielskim.

We wstępie, zawierającym dwa śródtytuły – *Franciszka Urszula Radziwiłłowa i „inny głos”* oraz *Konteksty historyczne życia i twórczości księżnej Radziwiłłowej*

– autorka pisze najpierw o specyfice literackiego „głosu” osiemnastowiecznej pisarki, podkreślając konieczność poszukiwania nowych kluczy do odczytywania utworów dawnej literatury, w przypadku księżnej zwracając szczególną uwagę na odwagę, z jaką ta miesza estetyczne konwencje i modele, dając m.in. przykład „rokokowej feminizacji form i stylu” (s. 14). W drugiej części wstępu zostały nakreślone – konieczne dla zrozumienia specyfiki pisarstwa Radziwiłłowej – koleje jej życia, ukazane na tle zmian historycznych i kulturowych zachodzących w połowie XVIII wieku w Rzeczypospolitej.

W pierwszym podrozdziale części pierwszej pt. *Liryka osobista Franciszki Urszuli Radziwiłłowej* Barbara Judkowiak podważa wcześniejsze sformułowania polskich uczonych dotyczące twórczości księżnej, pokazując w nowym świetle jej utwory poetyckie, które wyrażają doświadczenia i uczucia kobiety, przy czym ważną okazuje się sugestia lektury nakierowanej na ich autobiograficzny charakter. Część zawiera dziesięć śródtytułów, w większości zaczerpniętych z poetyckiej twórczości Radziwiłłowej, np. *Nic to żyć w miłości, a doznawać wzajemności czy Serce z rozumem w utarczce ustawnej*. Wnikliwie badając każdy wiersz, badaczka szuka nowego klucza do „atrakcyjnego odczytania starych manuskryptów” (s. 35), odnajdując go w ukrytym „między wierszami” lub zakamuflowanym w słowach o wewnętrznym rozdarciu kobiety „między poczuciem własnej podmiotowości a narzuconymi rolami” (s. 35), w tak głęboko dramatycznie ujętym przez księżną konflikcie natury i kultury (zob. też s. 41).

Drugi podrozdział pt. *Wybór twórczości poetyckiej pani na Nieświeżu* przedstawia teksty poetyckie księżnej poprzedzone notą edytorską, omawiającą zasady edycji i transkrypcji autografów. Przygotowując teksty do edycji, autorka książki przyjęła zasady transkrypcji modernizującej, wprowadziła współczesną interpunkcję, ujednoliciła niektóre wahania graficzne, zrezygnowała, w większości wypadków, z dużej litery, spolszczyła pisownię wyrazów obcego pochodzenia, odnotowała ingerencje leksykalne poprzednich edytorów, starannie omówiła osobliwości ortografii księżnej. Warto nadmienić, iż teksty poetyckie Franciszki Urszuli Radziwiłłowej, zebrane w wydaniu Judkowiak, w większości ukazują się drukiem po raz pierwszy w Polsce.

Zauważmy też, że twórczość księżnej Radziwiłłowej, rozproszona w autografach, ale i licznych odpisach po archiwach różnych państw Europy (m.in. Polska, Litwa, Białoruś, Francja), jest niemal nietkniętym polem badawczym do analiz tekstologicznych i dotyczących wczesnej recepcji utworów. Niestety, niniejsze wydanie nie daje możliwości zapoznania się z oryginalnym wyglądem przekazów pochodzących z epoki, a warto pamiętać, że przy podjęciu dociekań tekstologicznych musimy sięgać jednak do autentycznych źródeł. Tutaj warto zaznaczyć, że książka Barbary Judkowiak może posłużyć dla chętnych, lecz mniej zorientowanych badaczy jako swoisty drogowskaz, zawiera bowiem nie tylko szereg informacji źródłowych (skądinąd wartych uzupełnień o kwerendy poprowadzone w manuskryptach przechowywanych w zbiorach białoruskich, litewskich oraz ukraińskich), ale także wskazówki dotyczące współczesnych białoruskich przekładów Radziwiłłowej, które otwierają nowy rozdział recepcji jej twórczości.

Część druga otwiera się rozdziałem pt. *Propozycje interpretacyjne* i dotyczy najpierw przekładów Moliera pióra księżnej, które Barbara Judkowiak określa mianem „przepustki do podręczników i bibliografii historii literatury oświecenia” (s. 93). Autorka próbuje naświetlić problem polskich tytułów utworów Molierowskich, zupełnie inaczej niż w autografach księżnej czy diariuszu jej męża Michała Kazimierza Radziwiłła, zwanego „Rybeńko”, brzmiących w wydaniu żółkiewskim Jakuba Fryczyńskiego z 1754 roku. Zwraca też uwagę na to, że krytycy, nieświadomi ingerencji wydawcy, często przypisywali Radziwiłłowej nierozumienie „genologicznych podziałów i wyróżników gatunków” (s. 94). Chodzi tu o takie dzieła, jak *Les Amants magnifiques* – w autografie księżny *Miłość wspaniała* a *Przejrzane nie mija* w wydaniu 1754 roku, *Les précieuses ridicules* – u Radziwiłłowej *Komedia wytwornych i śmiesznych dzi[e]wczek*, która została *Tragedią* u Fryczyńskiego, a także *Le médecin malgré lui*, farsę, która w autografie była zatytułowana *Gwałtem medyk*, a w pośmiertnym wydaniu została oznaczona jedynie jako *Komedia z francuskiego*.

Kolejne podrozdziały części drugiej prezentują nowe propozycje interpretacyjne dotyczące dramaturgicznej twórczości księżnej, oparte na odnalezionych w archiwach dokumentach. Barbara Judkowiak często zwraca uwagę na konieczność dalszych badań nad twórczością osiemnastowiecznej pisarki. W związku ze sztukami *Złoto w ogniu* oraz *Sędzia od rozumu odsądzony* zauważa krytycznie, że „księżna, jak się dziś zdaje, więcej tłumaczyła, niż tworzyła oryginalnie. Trzeba nadal cierpliwie poszukiwać bliższych, jeśli nie bezpośrednich wzorów, i czekać na nowe wyniki prowadzonych na całym świecie badań nad motywami wędrownymi” (s. 103).

Dalsza część zapoznaje współczesnego czytelnika z dramaturgicznymi utworami Radziwiłłowej, przygotowanymi do druku na podstawie tomów wydanych w Nieświeżu w 1751 roku oraz w Żółkwi w 1754 roku, a także z wykorzystaniem autografów osiemnastowiecznej pisarki, odnalezionych w archiwach (fragmenty przekładów dramatów, scenariusze, streszczenie opowieści o Tymancie z romansu *Mlle de Scudéry Artamène ou Grand Cyrus*, które było podstawą pracy nad konstrukcją fabuły dramatycznej). Najważniejsze, że znajdziemy tu cztery pełne dramaty: *Miłość dowcipna*, *Sędzia bez rozsądku*, *Konsolacja po kłopotach*, *Z oczu się miłość rodzi*. Są to najbardziej wartościowe teksty dramaturgiczne w dorobku pisarki, które od wieku XVIII nie były wznawiane drukiem, nie znalazły się też w jedynym dostępnym dziś w bibliotekach tomie *Teatr Urszuli Radziwiłłowej* (Warszawa 1961), opracowanym i wydanym przez Karynę Wierzbicką, zawierającym cztery inne tytuły. Tak więc możemy zaznaczyć, iż dostępna dziś dramaturgiczna spuścizna Radziwiłłowej dzięki staraniom Barbary Judkowiak zwiększyła się dwukrotnie.

Każdy tekst Radziwiłłowej w części edytorskiej niniejszego wydania został poprzedzony obszernym i bardzo szczegółowym wprowadzeniem do tematu, opatrzony także tłumaczeniem różnych kwestii w przypisach. Na końcu mieści się nota zawierająca informacje źródłowe i bardzo starannie przygotowane zestawienie odmian tekstu. Cały ten warsztat edytorski, niezbędny dla lepszego rozumienia dawnych tekstów, świadczy przede wszystkim o ogromie przeprowadzonej pracy, jak również zachęca

do kontynuowania podjętych starań, wskazując możliwość zgłębienia badań także od strony kulturowej, filologicznej, teatralnej czy też historycznej.

Wracając do roli międzynarodowego dialogu naukowego w rozwoju lokalnych ośrodków badawczych, warto zwrócić uwagę również na to, iż w polskim wydaniu znalazły się także odnalezione w archiwach Radziwiłłowskich wiersze, których autorstwo nie zostało jeszcze rozstrzygnięte. Barbara Judkowiak polemizuje z białoruskimi wydawcami w kwestii tekstów poetyckich tworzonych przez otoczenie pani na Nieświeżu, a uznanych przez badaczy białoruskich za wiersze księżnej Radziwiłłowej. Dotyczy to między innymi utworów Leona Radziwiłła oraz jego żony Anny z Mycielskich, których tłumaczenia znalazły się w tomie wybranych utworów Franciszki Urszuli Radziwiłłowej, wydanym w Mińsku w 2003 roku. Takie posunięcie wydaje się napędzać ciekawość badawczą naukowców z różnych ośrodków akademickich.

Jeśli dziwić mógł fakt, że polskie wydanie utworów księżnej nie ukazało się dotychczas chociażby w serii „Klasyka Mniej Znana” krakowskiego wydawnictwa „Universitas”, to na szczęście brak ten został dostrzeżony i uzupełniony przez poznańską badaczkę. Zamiast popularyzującego przedruku dawniejszych wydań otrzymaliśmy naukową edycję krytyczną. Warto docenić pracę Barbary Judkowiak, a także podjąć wyzwanie i kontynuować dialog, również międzynarodowy, zapraszając do zapoznania się z omawianą książką nie tylko polskich uczonych, lecz też tych wszystkich, którzy czują się odpowiedzialni za pielęgnowanie wspólnego kulturowego dziedzictwa I Rzeczypospolitej.

Natalia Rusiecka